

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI TIJORAT BANKLARNING AHAMIYATI VA REYTINGI

Xolboyeva Behruza Ne'matovna

Shahrisabz turizm va madaniy meros texnikumi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasidagi tijorat banklarining moliyaviy tizimdagi o'rni, iqtisodiyotni rivojlantirishdagi funksiyalari va ularning milliy va xalqaro reytinglar asosida baholanish tartiblari tahlil qilinadi. Tijorat banklarining investitsiya muhitiga ta'siri, aholiga xizmat ko'rsatish sifati va raqamli transformatsiya jarayonidagi ishtiroki ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, yetakchi banklarning reyting ko'rsatkichlari va ularni shakllantiruvchi omillar tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banki, reyting, bank tizimi, moliyaviy barqarorlik, investitsiya muhiti, bank xizmatlari, raqamli bank islohoti.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari moliyaviy tizimning eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Ular nafaqat kapitalni samarali taqsimlovchi vosita, balki real sektorni moliyalashtirish, aholining jamg'armalarini jalb etish va to'lov aylanmasini ta'minlash orqali iqtisodiy barqarorlikni kafolatlovchi institutlardir. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda bank tizimini isloh qilish, tijorat banklarini raqobatbardosh va investitsion jozibali institutlarga aylantirish bo'yicha tub o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda banklarning faoliyati va ularning reyting baholari, investorlar va iste'molchilar uchun muhim axborot manbasi sifatida qaralmoqda [1].

ASOSIY QISM

Tijorat banklari O'zbekiston iqtisodiyotida bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular aholidan va yuridik shaxslardan jamg'armalarni jalb qilish va ularni kreditlar shaklida iqtisodiyotning turli sohalariga yo'naltirish orqali moliyaviy vositachilikni amalga oshiradi. Ikkinchidan, tijorat banklari pul-kredit siyosatini real sektorga yetkazuvchi asosiy kanal sifatida ishlaydi. Ular Markaziy bank siyosatining amalda ro'yobga chiqishida, pul massasi va inflyatsiyani tartibga solishda muhim vositachilardir.

Shuningdek, banklar elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish, raqamli xizmatlarni joriy etish, eksport-import operatsiyalarini moliyalashtirish orqali iqtisodiyotning modernizatsiyasiga xizmat qilmoqda. Ayni paytda, yirik tijorat banklari mijozlar uchun masofaviy bank xizmatlari, mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali xizmat ko'rsatish sifatini tubdan oshirishga qaratilgan strategiyalarni amalga oshirmoqda.

Tijorat banklarining ahamiyatini chuqurroq tushunish uchun ularning moliyaviy reytingini baholash tizimiga e'tibor qaratish lozim. Reytinglar banklarning moliyaviy barqarorligi, aktivlari sifati, likvidlik darajasi, foydalilik ko'rsatkichlari, boshqaruv samaradorligi va risklarni boshqarish strategiyasi kabi mezonlar asosida aniqlanadi. O'zbekistonda bu baholashlar Markaziy bank, “Ahbor-Reyting” agentligi va xalqaro agentliklar — Fitch, Moody's, Standard & Poor's tomonidan amalga oshiriladi [2].

Masalan, 2024-yilda “Ipoteka bank” va “Asaka bank” xalqaro Fitch Ratings agentligi tomonidan “BB-” darajasida baholangan bo'lib, bu ularning barqaror moliyaviy ko'rsatkichlarga ega ekanligini anglatadi. Shuningdek, “Xalq banki” milliy reytingda yetakchi o'rinlardan birini egallab, aholiga xizmat ko'rsatishning keng tarmog'i, chakana kredit portfeli va ijtimoiy loyihalardagi ishtiroki bilan ajralib turadi. Yana bir muhim jihat — bu banklarning xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik darajasidir. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va boshqa donor tashkilotlar bilan hamkorlik qilayotgan tijorat banklarining reytingi yuqoriroq bo'ladi, chunki bu ular uchun tashqi moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Bundan tashqari, bank reytinglari iste'molchilar — ya'ni oddiy fuqarolar va tadbirkorlik subyektlari uchun ham muhim signal vazifasini bajaradi. Yuqori reytingli banklar omonatchilar uchun ishonchliroq hisoblanadi, korxonalar esa ulardan kredit olishda xavf darajasi past bo'lgani tufayli qulayroq foiz stavkalariga ega bo'ladilar [3].

O'zbekistonda tijorat banklarining raqobatbardoshligini oshirish maqsadida ularni xususiylashtirish, kapitalni jalb qilish va IPO orqali fond bozorlariga olib chiqish bo'yicha ham faol ishlar olib borilmoqda. 2023–2024-yillarda “Ipoteka bank” va “O'zsanoatqurilishbank” xalqaro bozorda aksiyalarini taklif etish orqali ishonchlilik va ochiqlik darajasini oshirishga muvaffaq bo'ldi. Bu esa, nafaqat reytingga, balki umumiy bank tizimiga bo'lgan ishonchga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Tijorat banklarining iqtisodiy tizimdagi o'rni, avvalo, moliyaviy inklyuziyani ta'minlashdagi roli bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar natijasida so'nggi yillarda bank xizmatlarining aholining turli qatlamlari, ayniqsa, qishloq joylarda istiqomat qiluvchi aholiga yetkazilish darajasi ortib bormoqda. Raqamli bank xizmatlari, masofaviy omonatlar, mobil ilovalar, “agent bank” modeli asosidagi xizmatlar joriy etilishi natijasida ilgari bank bilan aloqasi bo'lmagan aholining moliyaviy tizimga kirib kelishi ta'minlanmoqda. Bu esa tijorat banklarining nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashdagi rolini oshirmoqda.

Shuningdek, tijorat banklari kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashda ham asosiy moliyaviy institut sifatida namoyon bo'lmoqda. Mamlakatda mikroqarzlar, imtiyozli kreditlar, ayollar va yoshlarga mo'ljallangan maxsus dasturlar orqali banklar minglab yangi ish o'rinlarini yaratishga, ichki ishlab chiqarishni rag'batlantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, “Yoshlar daftari”, “Ayollar daftari”, “Temir daftar” kabi

ijtimoiy loyihalar doirasida tijorat banklari aholining eng faol, ammo resurs yetishmayotgan qatlamiga bevosita moliyaviy yordam ko'rsatmoqda. Bu faoliyat banklarning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi ishtirokini kuchaytirish bilan birga, ularning reyting ko'rsatkichlariga ham ijobiy ta'sir qiladi [4].

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasidagi tijorat banklari milliy iqtisodiyotning barqarorligi va rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular nafaqat moliyaviy xizmatlar ko'rsatadi, balki investitsiya muhiti, aholining iqtisodiy faolligi va real sektorning moliyaviy ta'minotida muhim vosita hisoblanadi. Banklarning reytingi esa ularning faoliyati sifati, boshqaruv darajasi va xalqaro moliyaviy aloqalarini baholash imkonini beradi. Kelgusida bu tizimning samaradorligini oshirish uchun banklar o'rtasidagi sog'lom raqobatni rag'batlantirish, raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish va omonatchilar bilan ochiq muloqotni mustahkamlash zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy nashrlari, 2023–2024-yillar.
2. Fitch Ratings (2024). Uzbekistan Banks Rating Review.
3. Ahbor-Reyting agentligi (2023). Tijorat banklari reytingi. Toshkent.
4. Mirzayeva G. (2022). Bank tizimini modernizatsiyalash: milliy va global tendensiyalar. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.